

ІНДИВІДУАЛЬНО-АВТОРСЬКІ НАЗВИ ОСІБ У САТИРИЧНО-ГУМОРИСТИЧНИХ ТЕКСТАХ СУЧАСНИХ ПОЕТІВ РІВНЕНЩИНИ

Сатирично-гумористичні тексти, поява яких в українській літературі пов'язана з творчістю рівненських полемістів, неодноразово були об'єктом мово- й літературознавчих досліджень (праці Т. М. Наумової, В. М. Русанівського, Б. І. Пришви, В. М. Супруна, О. А. Шумейко, А. О. Щербини та ін.). Незважаючи на те, що наприкінці ХХ ст. індивідуально-авторська неографія виокремилась у самостійну дисципліну (Г. М. Вокальчук, Ж. В. Колоїз, О. О. Жижома, Т. Г. Юрченко, Г. М. Віняр, А. А. Калетнік, Н. А. Адах, Н. В. Гаврилюк, О. Б. Тимочко та ін.), на сьогодні в лінгвістиці практично відсутні розвідки, присвячені аналізу індивідуально-авторських назв осіб, зафіксованих у сатирично-гумористичних текстах. Частково це питання порушено в працях Н. М. Сологуб, Г. М. Вокальчук, Т. Г. Юрченко, К. В. Брітікової.

Мета пропонованої статті – проаналізувати індивідуально-авторські назви осіб, зафіксовані в сатирично-гумористичних текстах сучасних поетів Рівненщини. Матеріалом дослідження слугувало понад 3000 авторських лексичних новотворів, дібраних із текстів рівненських авторів методом суцільної вибірки. Серед усієї сукупності одиниць близько 300 інновацій (10% від загальної кількості) виявлено в творах В. Грабоуса, Л. Куліша-Зінківка, П. Красюка, Ю. Берези, М. Кашука, Р. Слободенюка, Р. Солоневського та інших поетів.

Розглядаючи жанрово-стильовий арсенал гумористики поетів Рівненщини, зазначимо, що в ньому є досконалі зразки гуморесок, байок, співанок, епіграм, мініатюр, літературних пародій, гумористичних та сатиричних віршів. Крім того, у творчості Ю. Берези трапляються "відсебеньки" – "самовільні вчинки, власні вигадки тощо" [2, с. 180], якими автор викриває негативні риси певних верств населення, наприклад, злостивця, лайдака, задрісника, опозиціонера, божевільного та ін.

Загалом сатирично-гумористичні тексти рівнян спрямовані на висміювання людей, котрі заради грошей здатні на різні негідні вчинки; викриття негативних явищ, що стають на заваді процесу оновлення сучасного суспільства. Зважаючи на це, гумористи широко використовують індивідуально-авторські назви осіб для якнайточнішого найменування персонажа чи підкреслення характерних йому ознак.

Безсумнівно, упродовж останніх десятиріч гостро висміюються підлабузництво, хабарництво, особливо поширені в сфері політики, економіки. Відповідним чином це відображається в індивідуально-авторських назвах осіб, напр.: *багач-щасливець, держзлодюга, злодюга-мільярдер, підлиза-біс, туп-ділок* (Ю. Береза), *ділок-функціонер, торговець-мільйонер* (М. Кашук) тощо.

Сфера політики породила чимало номінацій на позначення представника владної верхівки, що містять у семантичній структурі різні конотаційні відтінки, напр.: *клановик, грошошкур, прикоритник, партбос, партсписківець, партбовдур, чорнорот, україножер, троніст, чиновита, міністр-оптиміст, депутат-лобіст* (Ю. Береза) тощо. Більшість авторських лексичних новотворів (АЛН) такого типу винесено в заголовок твору з метою посилення емоційного сприйняття читачем суспільно-політичної ситуації, апеляції до особистісних почуттів реципієнта, актуалізації порушеної проблеми, як-от у гумористичній мініатюрі “Депутатові-лобістові”: *Прикриваючись мандатом, / Наче фіговим листком, / Зводиш міст до зиску й блату... / Глянь, і будеш під містком.* (Ю. Береза).

Двопланової семантики набувають деякі назви осіб, ужиті в байках, що, своєю чергою, увиразнює алегоричність жанру, пор.: *баран-керманич, йорж-контролер, цапок-головспеціаліст* (В. Грабоус), *в'юн-спеціаліст* (П. Красюк), *вовк-керівник* (Ю. Береза) тощо. Отже, зображаючи тварин на керівних посадах, гумористи прагнуть висміяти владну верхівку суспільства, засудити відповідні риси, що традиційно асоціюються з образами цапа, барана, вовка.

Викривального змісту надають автори назвам осіб, поєднуючи в юкстапозит два агентиви так, що перший сприймається як компонент, що містить іронічне забарвлення й увиразнює таким чином негативну конотацію найменування загалом: *професор-лукавець* (Ю. Береза) – професор, який лукавить; *політик-ситуаційник* (Ю. Береза) – політик, який діє відповідно до ситуації; *перебіжчик-приспосованець* (Ю. Береза) – перебіжчик, який уміло приспосовується до обставин.

Значну частину інновацій становлять відантропонімні АЛН, у яких використано імена політичних діячів: *Володька-спікер* (Ю. Береза) – постпозитивний компонент застосовується для назви посади В. Литвина; *Луценко-вредько* (Ю. Береза) – автор стилізує юкстапозит під розмовне мовлення та з версифікаційною потребою, пор.: *Це – з Нацбанку Стельмах... / Це – Луценко-вредько... / Це – Ганнюта Герман... / А це – сам Медведько...*

Унаслідок контамінації від прізвища *Герман* та демінутивного *Ганнуса* утворено оригінальний щодо структури дериват: *Із акцентом річ трима: / – Хоч в забій не пруся, / Я шахтарочка сама, / Звуть мене Гермуся...* (Ю. Береза).

Сфера спорту, зокрема Чемпіонат світу з футболу 2006 р., породила такі номінації осіб як *бразилець-маг, аргентинець-технар* (Ю. Береза), постпозитивний компонент яких указує на особливості гри тієї чи тієї національної команди. Крім того, у гуморесці “Похід Олегової дружини”, де іронічно зображено виступ збірної України на Мундіалі, Ю. Береза використовує антропоніми, увиразнюючи їх характерними диференційними ознаками, як-от: *Несмачний-Одіссей, Блохін-гравець*. У першому АЛН ідеться про захисника збірної України Андрія Несмачного, якому автор надає характеристик грецького героя Одиссея, підкреслюючи таким чином відвагу, хитрість та розум футболіста. АЛН *Блохін-гравець* характеризує тодішнього тренера збірної України Олега Блохіна за раніше виконуваним родом занять.

У процесі творення АЛН рівненські гумористи нерідко використовують

власні імена, напр.: *Марусенька зажурилась / Через рідного Гаврила, / Бо Гаврило-грошолов / У Парламент не пройшов* (Ю. Береза). Переважно автори тяжіють до вживання давніх чоловічих імен (Данило, Пилип, Сава), щоб таким чином висміяти не сучасне суспільство, а людей радянської епохи. Інколи використання імені зумовлюється внутрішнім римуванням складників юкстапозита, напр.: *Данило-водило, Роман-графоман* тощо. Сполуки такого типу трапляються здебільшого в заголовках або супроводжуються грою слів, каламбурами: *Хоч не впала з неба манна / Для Романа-графомана, / Та прославивсь за роман / Як великий графоман* (Ю. Береза).

Саркастичного відтінку гуморескам надають поети, створюючи індивідуально-авторські імена, напр.: *Чортдан. Інструктор пекла. // Я придививсь. То був юнак; Чортдан краваткою вуста / Тернув (мабуть, то звичка) / І одягати чорні став / Хутенько рукавички...* (Ю. Береза). Очевидно, антропонім *Чортдан* (від *чортом даний*), яким номінується “інструктор пекла”, утворено за аналогією до чоловічого імені *Богдан* (*Богом даний*).

Дослідники зауважують, що складним іменникам, порівняно з простими словами, притаманні більша понятійна місткість, емоційно-оцінна виразність, ширші стилістичні можливості [3, с. 77]. З метою увиразнення відповідних ознак денотата рівненські гумористи утворюють індивідуально-авторські назви осіб, яким характерне внутрішнє римування компонентів юкстапозита, напр.: *поліглот-ідіот, приватизатор-колонізатор, фемідник-негідник* (Ю. Береза). Незначна кількість АЛН містить у собі суфікси суб’єктивної оцінки, пор.: *батечко-нахаба* (Р. Солоневський), *дубисько-громадянин, душечка-хохол, керівничок-недрімайло, панянка-модниця* (Ю. Береза), *синок-жалібник* (П. Красюк) тощо.

У сучасному українському словотворенні, як зазначають науковці, поширеним є суфіксоїд -ман, що означає “той, хто пристрасно захоплюється чимось”, пор.: *флінтоман, поттероман, пивоман, кавоман* [Див.: 1; 4]. У сатирично-гумористичних текстах поетів Рівненщини цей афікс, окрім узвичаєного значення (напр.: *грошоман, чаркоман, піонер-графоман, графоман-ветеран*), набуває семантики “той, хто має щось (назване твірною основою)”, пор.: *Щоб твою не з’їли волю / Зграї грошоманів, / Щоби випало на долю / Більше клепкоманів* (Ю. Береза). Однак у творчості О. Черногуза засвідчено номінацію *ниркоман* – “хворий на нирки” [4, с. 10]. Отже, можна стверджувати, що в окремих випадках автора розширюють значення суфіксоїда -ман, чим досягають увиразнення образності, експресивності тексту.

Семантично тотожним до запозиченого -філ є власне український суфіксоїд -люб, який рідше використовується в процесі оказіонального творення назв осіб, пор.: *фермолюб* (М. Кащук), *українолюб* (Ю. Береза).

Іронічного відтінку автор надає гуморесці введенням семантичного АЛН – назви особи, мотивуючи в контексті шлях появи інновації, пор.: – *Скажіть мені, діду, у чому тут суть, / Що вас у селі всі підводником звать? / Дідусь посміхнувся до внука Володі: / – Я їздив на фронті завжди на підводі* (М. Кащук).

Характерною ознакою сатирично-гумористичних текстів є стилізація їх

під побутове мовлення та фольклор, що спричиняє творення стилістично-маркованих назв осіб, напр.: *теща-дура, жевжик-випивоха, писар-випивоха* тощо, пор.: *У селі Великий Луг / Жив Хома Яроха – / Ледацюга з ледацюг, / Жевжик-випивоха.* (Ю. Береза).

У гумористиці поетів Рівненщини засвідчено індивідуально-авторські назви осіб на зразок *голярник* (В. Грабоус) – пор. узуальне *голяр, недоученко* – пор. *недоучений, недоуменко* – пор. *недоумок, недоумкуватий* тощо. Використання характерної для українських прізвищ морфеми -енко породжує подвійну мотивацію інновації – або як оніма, або апелюючи, цьому й сприяє контекстне оточення АЛН, пор.: – *Забирайся геть з бідюю, / Недоуменку дрібний; В ресторан зайшов допити / Недоученко Федот...* (Ю. Береза). В. М. Хохлачева, аналізуючи особливості індивідуального словотвору, зазначає, що під час сприйняття слова, утвореного за аналогією до узуального, відбувається внутрішнє порівняння його складників із частинами аналогічного зразка, його внутрішня форма виявляється мотивовано і внаслідок цього сприймається активно, що і виокремлює це слово на тлі узуальних одиниць [5, с. 169]. Отже, поява слів, утворених аналогічно до загальнономовних, зумовлюється, як зауважує Г. М. Вокальчук, “прагненням поетів максимально посилити емоційну виразність, образність певного фрагменту твору” [3, с. 78].

Аналіз сатирично-гумористичних текстів поетів Рівненщини свідчить про плідні словопошуки у сфері індивідуально-авторської номінації осіб. Значна частина інновацій мотивована суспільно-політичними проблемами, причиною появи інших стали висміювання, глузування, викриття негативних рис денотата. У подальшому видається перспективним порівняння індивідуально-авторських назв осіб рівненських гумористів із аналогічними номінаціями сучасних українських поетів-гумористів загалом для виявлення типологічних і часткових ознак оказіональних одиниць досліджуваної тематичної групи.

Література

1. Брітікова К. В. // Узуальне та оказіональне в інноваціях сучасної української мови : тенденції оновлення лексико-словотвірної категорії назв особи : дис. ...кандидата філол. наук : спец. 10.02.01 / Брітікова Катерина В'ячеславівна. – Донецьк, 2007. – 305 с.

2. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.) [уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел]. – К.; Ірпінь : ВТФ „Перун”, 2005. – 1728 с.

3. Вокальчук Г. М. Складні іменники – оказіональні назви осіб в українській поезії 20–30-х років ХХ століття / Г. М. Вокальчук // Актуальні проблеми сучасної філології. Мовознавчі студії : [збірник наукових праць Рівненського державного гуманітарного університету]. – Рівне : РДГУ, 1999. – Вип. 7. – С. 56–62.

4. Русанівський В. М. Український гумор і його мова / В. М. Русанівський // Мовознавство. – 2005. – №2. – С. 3–18.

5. Хохлачева В. Н. Индивидуальное словообразование в русском литературном языке XIX в.: Имена существительные / В. Н. Хохлачева // Материалы и исследования по истории русского литературного языка. – М., 1962. – Т. 5. – С. 169–170.